

Валентин Вікторович Тесленко,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри філософії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ

УДК 37.013.42[37/06]165.433:303.211

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

У статті розглянуто проблеми особистісно-професійного розвитку соціального педагога. Визначено відповідні критерії та показники. Окреслений підхід базується на виокремленні основних системоутворювальних компонентів (регулювальних, стабілізаційних і перетворювальних). Ці компоненти представлено через відповідні критерії (педагогічної спрямованості, професійної ідентичності, професійної компетентності, сформованості професійно важливих якостей особистості та сформованості індивідуально-творчого стилю діяльності), що є інтегративними характеристиками особистості. Зазначені характеристики містять визначені нами показники професійної діяльності та професіоналізму соціального педагога.

Ключові слова: особистість, розвиток, компоненти, показники, рівні, компетентність, соціальна діяльність, творчість.

Провідні ідеї гуманізації людських відносин і соціальної справедливості є актуальними в сучасному суспільстві. З огляду на це, активізується проблема ефективності соціальної політики країн світу, зокрема системної підтримки та соціального захисту людей уразливих категорій. Необхідно зазначити, що впродовж останніх десятиліть значно збільшилась кількість держав, де суттєво зросла увага до соціального захисту як до одного з прав людини, необхідної умови для соціальної згуртованості та гармонійного розвитку суспільства. Цілком закономірним було створення Міжнародної федерації соціальних працівників (МАРС), до якої належать 90 країн-членів. Тісно співпрацюючи з ООН, ЄС, ЮНІСЕФ, ВООЗ й об'єднавши зусилля з Міжнародною Асоціацією шкіл соціальної діяльності та Міжнародною Радою з соціального забезпечення, МАРС виконує відповідні стратегічні та координаційні функції. У статуті організації зазначено, що її місія полягає «у захисті на всій землі соціальної справедливості, прав людини та соціального розвитку через плани, дії, програми і заохочення моделей найкращої практики у соціальній діяльності в межах міжнародного співробітництва» [1]. Запорукою успіху щодо реалізації цих намірів передусім є чітка стратегія діяльності та фаховий потенціал відповідних працівників.

Загальні тенденції сучасного прогресу в усіх сферах життя вимагають від фахівців високого рівня професіоналізму, мобільності та культури, що повною мірою стосується також соціальних працівників

і соціальних педагогів. Після здобуття ними належної університетської освіти вони мають розв'язувати поставлені на міжнародних і національних рівнях задачі щодо допомоги нужденним (особливо тим, хто не отримує належного соціального захисту). Різномплановий характер професійної діяльності потребує від соціального працівника обізнаності стосовно широкого кола питань, серед яких: відповідне законодавче поле, організація та функціонування системи соціального забезпечення, основи соціології, педагогіки, етики, економіки, прикладної психології тощо. Динамічність та багатоаспектність соціальних проблем, складність взаємодії з різними категоріями клієнтів, потреба у фахових знаннях та їх оновленні, зумовлюють розуміння соціальним працівником і соціальним педагогом необхідності як постійного, загальнолюдського, так і професійного розвитку та самовдосконалення.

Мета пропонованої статті полягає в розгляді особистісно-професійного розвитку соціального педагога, а також визначенні відповідних критеріїв і показників цього процесу.

У науковому середовищі існують різні концептуальні погляди щодо розвитку людини та її професійного становлення. Згідно з відповідністю процесу розвитку особистості загальним діалектичним законам, дослідники виокремлюють такі його закономірності:

– природну здатність до розвитку як невід'ємну та базову властивість особистості;

- вплив соціального середовища, де відбувається розвиток людини, на формування її особистості;
- індивідуальність особистості, що визначається неповторним набором якостей і власним варіантом розвитку;
- схильність процесу розвитку людини, яка виступає самокерованою системою до саморегуляції та самоуправління;
- відповідність розвитку особистості законам циклічності (підйоми, спади, занепад, розквіт);
- унікальність темпу розвитку кожної особистості, яка відчуває на собі можливі випадкові прискорення або кризи зростання.

Періодизація розвитку особистості та рівні її сформованості залишаються дискусійним питанням. Чимало науковців вбачають безпосередній зв'язок між рівнем сформованості особистості та ступенем її соціалізації. Зокрема К. Юнг трактує розвиток людини як «індивідуалізацію» (кінцева ціль – досягнення вищої точки «самості», а сформованість особистості пов'язував з готовністю нести відповідальність за власні вчинки та об'єктивністю їх подальшого оцінювання) [2]. Так, К. Роджерс у своїх працях зосереджує увагу на єдності відповідальності особистості, усвідомленості та свободи вибору [3]. У працях Е. Еріксона наголошено на важливій ролі оточуючого середовища, цілісності особистості та необхідності постійного творчого розвитку впродовж усього життя [4]. У концептуальних поглядах Г. Олпорта поняття сформованості особистості безпосередньо залежить від рівня психіки та розумності. У виокремленій системі відповідних головних критеріїв науковець акцентує на поступовому розширенні «Я-концепції», стійких соціальних зв'язках, розумінні відмінності поглядів інших людей від власних, наявності гармонії з внутрішнім світом тощо [5]. Натомість А. Маслоу пріоритетною характеристикою людини вважав її прагнення до самоактуалізації та самовираження на засадах гуманістичних цінностей, які вона, як особистість, може реалізувати за певних сприятливих умов [6]. У концепції А. Реана людина постає активним суб'єктом соціалізації, причому головними критеріями сформованості особистості є саморозвиток, відповідальність, терпимість, позитивне сприйняття світу [7].

Також зауважимо, що в сучасних наукових психолого-педагогічних теоріях визначено норми і правила, яким мають відповідати особистісна і діяльнісна складові особистісно-професійного розвитку соціального педагога (підвищення рівня професійної компетентності та культури, формування ціннісно-сміислової орієнтації відповідно до загальнолюдських ідеалів, розвиток емоційно-вольової й мотиваційної сфери, прагнення до самореалізації та креативного творення тощо), що робить можливим його аналіз і вимірювання. Означена проблема вимірювання безпосередньо пов'язана з проблемою виділення й обґрунтування його критеріїв та рівнів, які мають відображати базові закономірності формування особистості. За їх допомогою відбувається встановлення зв'язку між

компонентами досліджуваної системи, забезпечується відповідний баланс єдності якісних і кількісних показників. Проте головні вимоги, на нашу думку, мають бути доповнені специфічними вимогами щодо особистісно-професійного розвитку соціального педагога, а саме: а) критерії мають розкриватися через якісні ознаки (міра вияву яких дасть змогу говорити про ступень вираженості цього критерію); б) критерії мають відображати динаміку вимірюваної якості в часі та культурно-педагогічному просторі; в) критерії мають охоплювати головні види професійної діяльності соціального педагога.

Зміст критеріїв і показників особистісно-професійного розвитку соціального педагога в процесі його діяльності мають відображати ступінь розвитку особистості соціального педагога як суб'єкта діяльності, а також ступінь оволодіння професійним змістом і засобами розв'язання професійних завдань. На нашу думку, доцільно виділити певні групи критеріїв і показників особистісно-професійного розвитку соціального педагога.

До *першої групи* ми зараховуємо особистісні критерії та показники, що визначаються ступенем мотиваційно-оцінювального ставлення до професійної діяльності, рівнем розвитку важливих професійних якостей і «Я-концепції». Ці критерії в соціальних педагогів визначаються ступенем активної участі в процесі різних форм підвищення кваліфікації, формуванням нових можливостей та якісних характеристик особистості відповідно до досягнення оптимального рівня особистісно-професійного розвитку. Наближення мети, завдання, змісту та форм професійної освіти до професійної діяльності соціального педагога сприяє більш повному і різнобічному особистісному та професійному пізнанню й самопізнанню, розвитку та саморозвитку.

До *другої групи* необхідно зарахувати діяльнісні критерії та показники особистісно-професійного розвитку соціального педагога. Вони характеризують рівень розвитку професійної компетентності в розв'язанні системи професійних завдань у галузі організації соціально-педагогічної діяльності з дітьми більш вразливих категорій, з сім'ями таких дітей, опікунами тощо. Вказані критерії визначаються рівнем професійних знань і ступенем сформованості вмінь соціальних педагогів у галузі технології соціальної та психолого-педагогічної діяльності з клієнтами, які потребують відповідної допомоги.

Третю групу становлять соціальні критерії та показники, для яких характерними є ступінь професійної ідентичності особистості в умовах оновлення соціально-освітнього середовища, ухвалення особистісно-розвивальної парадигми педагогічної підтримки клієнтів, які потребують відповідної допомоги, а також реалізація соціально значущих для суспільства цілей, зокрема утвердження в соціумі принципів гуманізму, моральності, добра тощо.

Разом із виокремленням вищезазначених груп загальних критеріїв професійно-особистісного розвитку соціального педагога доцільно визначити також

три системоутворювальні компоненти особистісно-професійного розвитку соціального педагога – регулювальний, стабілізаційний і перетворювальний. Кожен із них може бути представленим за допомогою певних критеріїв (табл. 1).

Необхідно зазначити, що інтегральними критеріями особистісно-професійного розвитку, що характеризують професіоналізм особистості, на нашу думку, є професійна ідентичність і професійно важливі риси особистості, а інтегральними критеріями, які характеризують професіоналізм діяльності, постають професійна компетентність й індивідуально-творчий стиль професійної роботи.

Важливим критерієм особистісно-професійного розвитку соціального педагога, є професійна ідентичність, що виявляється через комплекс таких показників: необхідний ступінь професійного центрizmu і стійкої професійно-ментальної позиції, параметрами якого є здібність до опору змінам у цілях, змісті, методах соціально-педагогічної діяльності з клієнтами, адаптованість (здібність до руйнування неадекватних професіональних стереотипів, пов'язаних із традиційною

парадигмою соціально-педагогічної діяльності зі вразливими категоріями клієнтів), сформованість образу себе як професіонала. Зазначимо, що професійна ідентичність наявність лише на достатньо високих рівнях оволодіння професією та постає як стійке узгодження головних елементів професійного процесу. Ідентичними можуть вважатися соціальні педагоги, які володіють як стабілізуючою базою, так і перетворювальним потенціалом, у діяльності яких баланс стабілізаційних і перетворювальних компонентів відповідає оптимальному рівню цієї професії.

Іншим важливим критерієм особистісно-професійного розвитку соціального педагога є професійна компетентність. Аналіз сучасних підходів до професіоналізму соціальних педагогів дає нам змогу визначити, що:

по-перше, педагогічна компетентність має рівневий характер (високий, середній, низький); припускає мотивацію їхнього професійного зростання;

по-друге, до складу педагогічної компетентності постійно долучаються нові елементи професійної діяльності, а джерелом для цього є як особливості

Таблиця 1

Критерії та показники особистісно-професійного розвитку соціального педагога

Компонент особистісно-професійного розвитку	Критерії особистісно-професійного розвитку	Показники особистісно-професійного розвитку
1	2	3
Регулювальний	Критерій педагогічної спрямованості Критерій професійної ідентичності	1. Ступінь схильності до діяльності з відповідними категоріями клієнтів. 2. Ступінь сформованості уявлень про соціально-педагогічну діяльність. 3. Провідні мотиви: 3.1) професійної діяльності: взаємодія з певними категоріями клієнтів; 3.2) спеціально-професійної діяльності: інтеграція соціально-педагогічного і спеціально-педагогічного напрямів діяльності 1. Усвідомлення власного образу «Я-професійне». 2. Позитивне самоставлення до себе як до майбутнього професіонала
Стабілізаційний	Критерій професійної компетентності Критерій сформованості професійно важливих рис особистості	1. Ступінь сформованості професійних знань. 2. Ступінь сформованості професійних умінь. 3. Успішність вирішення соціально-педагогічних завдань у процесі практичної діяльності 1. Соціально-педагогічні здібності. 2. Професійно важливі якості особистості. 3. Ступінь спрямованості соціально-професійної сфери на клієнтів, які потребують допомоги. 4. Ступінь сформованості антропологічної культури
Перетворювальний	Критерій сформованості індивідуально-творчого стилю діяльності.	1. Переважаючі види активності (аналітико-інформаційна, координаційно-комунікативна, прогностична, соціально-профілактична, соціально-реабілітаційна, соціально-організаційна, соціально-правова підтримка, соціально-трудова підтримка). 2. Сформованість індивідуально-творчої технології діяльності. 3. Особливості розвитку якостей творчого мислення. 4. Задоволеність соціально-педагогічною працею

освітньої підготовки в університетах, уведення державних освітніх стандартів вищої школи, так і особливості певних видів професійної діяльності. Йдеться про специфіку діяльності соціального педагога з клієнтами, які потребують підтримки та захисту;

по-третє, більшість дослідників вважає, що основою професійної компетентності соціального педагога є набутий синтез знань (психолого-педагогічних, соціальних, самоосвітніх), умінь і навичок творчої соціально-педагогічної діяльності, що трансформується з потенційної до реальної, а також діяльнісний стан, що функціонує у вигляді способів діяльності, необхідних соціальному педагогу для проектування власної технології діяльності з дітьми і дорослими, конструювання логіки соціально-педагогічного процесу, розв'язання проблем, що виникають.

Ступінь сформованості професійної компетентності соціального педагога пов'язаний з рівнем розвитку професійно важливих рис особистості, що є наступним критерієм. До них зараховуємо: ступінь сформованості антропологічної культури особистості; специфічні риси вдачі (емпатія, оптимізм, доброта, терпіння, уважність, самовладання); специфічну спрямованість пізнавальної сфери та спеціальних здібностей. Рівень розвитку антропологічної культури особистості соціального педагога є інтерактивною якістю, що виявляється через комплекс таких показників, як міра розвитку соціальної установки на пошану до людини, ставлення до клієнта як самоцінності, усіх речей, потреб у саморозвитку та самореалізації.

Ще одним критерієм особистісно-професійного розвитку соціального педагога є ступінь сформованості індивідуально-творчого стилю професійної діяльності. Можна виокремити такі показники індивідуально-творчого стилю професійної діяльності соціального педагога: наявність індивідуального концепту соціально-педагогічної діяльності, індивідуально-творчої технології соціально-педагогічної діяльності як системи способів і ухвалення рішення педагогічних завдань; задоволеність педагогічною працею, рівень сформованості індивідуально-творчого стилю педагогічного спілкування й самоорганізації.

Визначаючи поняття індивідуально-творчого стилю професійної діяльності соціального педагога, ми вважаємо, що це – комплекс індивідуально-особистісних параметрів, своєрідна композиція педагогічних поглядів, почуттів, установок, індивідуальних образів соціально-педагогічної реальності, що зумовлюють індивідуально-творчий підхід до розв'язання педагогічних завдань, вибору та реалізації педагогічної технології [8].

У нашому аналізі ми використовуємо підхід Е. Климова про індивідуальний стиль діяльності як комплекс загальних і особливих способів діяльності, що дають змогу максимально використовувати цінні якості людини й компенсувати її недоліки [9]. Сформованість індивідуально-творчого стилю надає можливість більше задовольнити потреби особистості в самореалізації, оскільки відображає творчу індиві-

дуальність соціального педагога та виконує не лише адаптивну, а й перетворювальну функцію.

Таким чином, особистісно-професійний розвиток соціальних педагогів у нашому підході передбачає виділення трьох його системоутворювальних компонентів: регулювального, стабілізаційного та перетворювального. Кожен із цих компонентів представлено через визначені критерії, які містять інтегративні *характеристики* особистості та *показники* професіоналізму діяльності й професіоналізму особистості соціального педагога. Інтегральними критеріями особистісно-професійного розвитку, що характеризують професіоналізм особистості, є професійна ідентичність і професійно важливі риси особистості. Інтегральними критеріями, які характеризують професіоналізм діяльності, постають професійна компетентність та індивідуально-творчий стиль професійної діяльності.

Отже, необхідно наголосити, що визначені та обґрунтовані нами компоненти, критерії та показники особистісно-професійного розвитку соціальних педагогів є важливою теоретичною передумовою для організації та дослідження їх цілеспрямованої самоосвітньої діяльності та підвищення кваліфікації на належному професійному рівні. Розроблення та систематизація відповідних критеріїв і показників є перспективним напрямом та потребує подальшого вивчення й удосконалення.

Використані літературні джерела

1. Статут міжнародної федерації соціальних працівників: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifsw.org>. – Назва з екрана.
2. Юнг К. Про становлення особистості / К. Юнг // Психологія особистості. Хрестоматія. – Самара, 1999. – Т. I.
3. Роджерс К. Погляд на психотерапію. Становлення людини / К. Роджерс. – М. : Дайджест, 1994.
4. Зейгарник Б. В. Теория личности в зарубежной психологии / Б. В. Зейгарник. – М. : Высш. шк., 2002.
5. Олпорт Г. Становление личности: избранные труды / Г. Олпорт. – М. : Смысл, 2001.
6. Маслоу А. Мотивация і особистість / А. Маслоу. – СПб., 2002.
7. Реан А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – СПб., 2000.
8. Сериков В. В. Образование и личность: теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков. – М. : Логос, 1999.
9. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. – М. : Ин-т практ. психол., 1996.

References

1. Statut mizhnarodnoi federatsii sotsialnykh pratsivnykh [Charter of the International Federation of Social Workers]. Retrieved from <http://www.ifsw.org> [in Russian].
2. Yunh, K. (1999). Pro stanovlennia osobystosti [About the formation of personality]. *Psykholohiia osobystosti. Khrestomatiia - Psychology of personality* [in Russian].
3. Rodzhers, K. (1994). *Pohliad na psykhoterapiiu*.

Stanovlennia liudyny [Look at psychotherapy. The formation of man]. Moscow: Digest [in Russian].

4. Zeiharnyk, B. V. (2002). *Teoriya lychnosti v zarubezhnoi psykholohyy [Theory of personality in foreign psychology].* Moscow: Higher Education School [in Russian].

5. Alport, H. (2001). *Stanovlenye lychnosti [Formation of the person: selected works].* Moscow: The meaning [in Russian].

6. Maslou, A. (2002). *Motyvatyia i osobystist [Motivation and personality].* St. Petersburg [in Russian].

7. Rean, A. A. (2000). *Psykholohyia y pedahohyka [Psychology and Pedagogy].* St. Petersburg [in Russian].

8. Serykov, V. V. (1999). *Obrazovanye y lychnost: teoriya y praktyka proektyrovanyia pedahohycheskykh system [Education and Personality: Theory and Practice of Designing Pedagogical Systems].* Moscow: Logos [in Russian].

9. Klymov, E. A. (1996). *Psykholohyia professyonalna [Psychology of the professional].* Moscow: Institute of Practical Psychology [in Russian].

Teslenko Valentin, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Philosophy of National Technical University of Ukraine "Igor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine

CRITERIA AND INDICATORS OF PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF SOCIAL TEACHER

The article discusses the problems of personal and professional development of a social teacher and determines the relevant criteria and indicators. Our approach is based on the identification of the main system-forming components: regulation, stabilization and transformation. The components we have identified have been presented in terms of specific criteria (pedagogical orientation, professional identity, professional competence, formation of professionally important qualities of the personality and formation of creative style of individual activity), which are integrative characteristics of the individual. These characteristics include the indicators of our professional activity and the professionalism of a social teacher. At the end of the article, the relevant conclusions have been drawn. The general tendencies of modern progress in all areas of life demand the specialists to have high level of professionalism, mobility and culture, which also fully applies to social workers and social educators. There are different conceptual views

on the development and professional growth of a person in the scientific environment. The periodization of personality development and the level of its formation remain controversial issues. Many scholars see helpless connection between the level of personality development and the degree of its socialization. The content of the criteria and indicators of personal and professional development of social teacher in the course of its activities should reflect the degree of development of the personality of the social teacher as the subject of activity, as well as the degree of mastery of professional content and means of solving professional tasks. In our opinion, it is advisable to identify certain groups of criteria and indicators of personal and professional development of a social teacher.

Key words: *personality, professional development, components, indicators, levels, competence, social work, creativity.*

Тесленко Валентин Викторович, доктор педагогических наук, профессор кафедры философии Национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского», г. Киев

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

В статье рассмотрены проблемы личностно-профессионального развития социального педагога. Определены соответствующие критерии и показатели. Очерченный подход базируется на выделении основных системообразующих компонентов (регулирующих, стабилизирующих и преобразовательных). Эти компоненты представлены через соответствующие критерии (педагогической направленности, профессиональной идентичности, профессиональной компетентности, сформированности профессионально важных качеств личности и сформированности индивидуально-творческого стиля деятельности), которые являются интегративной характеристикой личности. Указанные характеристики включают определенные нами показатели профессиональной деятельности и профессионализма социального педагога.

Ключевые слова: *личность, развитие, компоненты, показатели, уровни, компетентность, социальная деятельность, творчество.*